

EGY ADY-VERS FRANCIA FORDÍTÁSA 1913-BÓL

A *Les Feuilles de Mai* című francia folyóirat 1913. április-május-júniusi számának 185. lapján a következő szöveget olvashatjuk:

Poème Hongrois

Fleur-Prière au Seigneur des Fleurs

D'une génération millénaire d'aloës
Première et dernière fleur,
Moi, miraculeux homme-fleur,
Voici que je vis encore.

Ma grappe bariolée éclore dans le péché et dans la mort,
Toutes les nullités la pillent et la déchirent;
De sottes fleurs artificielles se créent,
Et moi j'envoie ma bénédiction.

Seigneur des fleurs, Force mystérieuse, amen,
Fane-moi, voici l'heure,
Et que dans ta forêt ne pousse plus rien
Que des cyclamens sans valeur.

Quel beau, triste et maudit destin j'ai reçu:
Mourant, je suis la seule fleur sacrée
De cent et cent baisers-plantes,
Qui ont vécu à cause de moi.

Et moi je vis sans graines, destiné à la mort;
Tout le monde peut me tirailler.
Seigneur des Fleurs, comme il serait bon
De s'en aller, mais j'ai peur.

ENDRE ADY

(traduit par L. MONTFEUILHÉ et J. — A. CSAKY

A fordítást a következő szerkesztői magyarázat kíséri:

Endre Ady est né en 1875 à Zilah, en Hongrie, sur les confins de la Transylvanie. Il a déjà publié plusieurs volumes de vers, de nouvelles, une étude sur Petőfi (sic!) et de nombreuses critiques. Il est le poète le plus connu de la nouvelle génération artistique hongroise; il dirige à Budapest la revue «Nyugat», le seul périodique d'art des idées révolutionnaires.

Ses poèmes, écrits dans un esprit tout nouveau, sont cependant extrêmement hongrois, et beaucoup sont intraduisibles. Il a intercalé entre ses oeuvres personnelles quelques poèmes traduits de Verlaine et de Baudelaire."

A vers Ady *Szeretném ha szeretnének* (1909) című kötetének *Rendben van, Uristen* ciklusából való, az eredetinek szó szerinti fordítása, még az írásjelek is hűségesen követik az eredetit.

A kísérő-szöveg fordítása:

„Ady Endre 1875-ben Zilahon született, Magyarországon, az erdélyi Végeken. Eddig több vers- és novelláskötete jelent meg, valamint egy tanulmánya Petőfiről és számos bírálata. Az új magyar művész-nemzedék legismertebb költője, Budapesten az egyetlen forradalmi eszméket hirdető szépirodalmi és művészeti folyóirat, a »Nyugat« főszerkesztője.

Egészen új szellemben írt versei azonban nagyon is magyarok és sok közülük lefordíthatatlan. Saját művei közé beiktatott néhány Verlaine- illetve Baudelaire-fordítást."

Tudomásunk szerint ez az első olyan Ady-versfordítás, amely Franciaországban jelent meg (Budapesten, a Huszár Vilmos szerkesztésében kiadott *Revue de Hongrie* 1909-ben egy Ady-estről közöl beszámolót, s ezt három Ady-vers prózafordításával illusztrálja¹). A *Les*

¹ *Revue de Hongrie* 1909. 748–750.

Feuilles de Mai fordítása meglep választásával: nem a legegyszerűbb Ady-versek közül szemeltek ki egyet, pontosságával, a kísérszöveg tömör jólértesültségével (egyedül a „diriger” szó használata nem egészen helyes, a *Nyugat* főszerkesztője Ignotus, de éppen 1913-ban először Ady neve Fenyő Miksáé mellett szerkesztőként szerepel), valamint azzal, hogy Ady és a *Nyugat* progresszív, sőt forradalmi jelentőségét elimeri és méltatja, míg a francia szimbolisták központi orgánuma, a *Mercur de France*, a konzervatív magyar irodalmat védelmezi.

Mit tudunk erről a francia folyóiratról, kitől szerezheték a szerkesztők pontos értékeléseiket és ki lehetett a fordító?

A *Les Feuilles de Mai* (Májusi Levelek) című párizsi folyóiratnak mindössze néhány száma jelent meg 1912. november–december, valamint 1914. január–február között. Címe minden valószínűség szerint a tavaszra, az életre, vagy esetleg a munkásmozgalom májusi megújuló reményeire és harcaira utal, mert baloldali, sőt szocialista beállítottságú, a fiatal szerzők és szerkesztők minden alkaljesedével, néha utópizmusával.

Szerkesztőként négyen jegyezték: P.–C. Jablonski, C. Le Cour, J. Lurçat és N. Tchlenoff. Közülük egyedül Lurçat fog nagy pályát befutni: ez akkor még huszadik életévét alig betöltött, a francia Art Nouveau egyik legfontosabb fészkeiből, Victor Prouvé nancy-i műhelyéből 1912 októberében Párizsba érkező fiatalember a francia gobelin-művészet zseniális megújítója, a XX. század egyik legnagyobb szocialista művésze lesz. A folyóirat alcímében is jelzi hármaskörös érdekeltét: *art – poésie – mouvement social* (művészet – költészet – társadalmi mozgalom). A művészet terén elsősorban a megújuló iparművészet gondjai foglalkoztatják a szerzőket, pl. Lurçat-t, Le Cour-t, Victor Prouvé-t és a belga Van de Velde-et. A „társadalmi mozgalom” területén sokoldalú érdeklődést tanúsítanak a munkásmozgalom, a szakszervezetek és az ifjúsági szervezetek iránt, de elsősorban Tchlenoff tájékozódásában anarchikus színezet dominál, ami gyakran ötvöződik a jelentős művésztörténész és kritikus Élie Faure vallásos hangvételű nyelvezetével és Rolland humanista pátozával. A folyóirat nagy értéke az ekkor Párizsban tartózkodó Lunacsarszkij fontos cikke: *Action des intellectuels au point de vue révolutionnaire* 1914. (Az értelmiségiek tevékenysége forradalmi szempontból). Még az illusztrációkat készítő Bourdelle, a nagy szobrász is ír egy politikai jellegű cikket *La Grèce et les événements balkaniques* (Görögország és a balkáni események) címmel.

Forradalmi újratörekvés jellemzi az irodalomról vagy a költészetről írott cikkeket is. Az első szám mottójaként a már ekkor szocialista tájékozódású Jean-Richard Bloch cikkeiből idéznek, aki a művészet forradalmi megújulását készíti elő az akkor divatos nacionalista szellemű „újklasszicista reneszánsz” ellenében.

„Az élő művészet a forradalom szolgálatába áll.”

„... biztosak vagyunk abban, hogy a legfelsőbbrendű alkotás a klasszikus mű. De a klasszikusok forradalmárok voltak. Beethovent 100 éve »nagyon bizarr szerző«-nek tartották. Klasszikus ideálunkat magunk elé helyezzük, azokba a művekbe, amelyeket nemzedékünk alkotni szándékozik, s nem pedig magunk mögé, olyan időkbe és életkörülmények közé, amelyek távol esnek a mieinktől.”²

A nagy szimbolista vagy preszimbolista költőket, mint Verlaine-t, Rimbaud-t, Mallarmé-t, Laforguét, Corbière-t „zavarbaejtő” művészetük, „formalizmusuk” ellenére magukénak érzik. „mert csak ők *alkottak*”, ők az „egyedül igaziak” Jablonski szerint. Példaképük Whitman és Romain Rolland. Vildrac, a jelentős unanímista költő pedig Dosztojevszkij, Verhaeren, Gorkij, Charles-Louis Philippe, Claudel és... Kipling nevét jelöli, azaz főként olyanokat, akik a szimbolizmus esztétikáját az élet, a humanizmus, a lázadás vagy a forradalom irányában túlhaladták. Esményképük az individualizmuson és a nacionalizmuson túl emelkedő, az ember és az egész világ igazságát megéneklő költészet. Ezért érdeklődnek a kollektív inspirációjú unanímista és szocialista költők iránt, de azért tekintenek szinte programszerűen túl a francia határokon. Swinburne, Rilke, Siamanto verseit közlik, Tchlenoff orosz népdalokat fordít, Ilja Ehrenburg pedig Balmontról ír rövid tanulmányt, amelyet egy Balmont-vers francia fordítása követ.

Ady szimbolizmusa, életessége, forradalmársága és istenes költészete tehát egyaránt felhívhatta a korukat feltérképezni vágyó fiatalok figyelmét.

Ki ismertethette meg őket Ady költészetével és ki fordíthatta le a verseket? A fordítóként jelzett Montfeuillé és Csáky neve többször nem fordul elő a folyóiratban, kilitükéről semmit sem tudunk meg, így találgatásokra vagyunk utalva.

Feltételezésünk szerint J.–A. Csáky neve alatt Csáky József, a jelentős szobrász rejtőzik, akit a francia művésztörténetírás Archipenko mellett a legjelentősebb kubista szobrásznak tart.³ Valószínűleg ő készítette a nyersfordítást, amelyet a francia Montfeuillé

² A folyóiratról és a kor költői áramatairól lásd: MICHEL DÉCAUDIN: *La crise des valeurs symbolistes*. Toulouse, 1960 Privat – BONNER MITCHELL: *Les manifestes littéraires de la Belle-Époque*. Paris, 1966. Seghers.

³ Lásd: JEAN CASSOU: *Panorama des arts plastiques contemporains*. Paris, 1960. Gallimard 266.

stilizálhatott. Tőle származhatnak az Adyra és a Nyugatra vonatkozó értesülések is. Feltételezésünket a következők valószínűsítik:

1. Csáky ismerte Ady költészetét. Önéletrajzában így ír: „Ady Párist dicsőítő dalai ugy hangzanak itt, mint szilaj csikó nyerítése Pompadours(sic)boudoirjában. Nem látott ő itt mást, mint négy-öt magyart, akik busan Szilágyról beszéltek. Jól volt ez így, mert ő visszament a magyar nyelv ős humuszához, amely gazdag, gyönyörű. Az ő gyökerei ott voltak. De én a Siralomháztól, Vajk keresztelésétől, a müncheni dohos akadémiák e penézsombáitól menekültem Párisba, ahol friss, gazdag talajt találtam, amelyben a XI. század óta s z a k a d á s n é l k ü l teremnek virágok, mindig újak, meglepők.”⁴

2. Bölöni is jól ismerte Csákyt. 1959-ben, a budapesti Csáky-kiállítás alkalmából így írt Bölöni: „Én, induló kritikus, Párizsban éltem ekkor esztendőnkön át Ady oldalán, és számmunkra, magyarok számára, mindezt a varázslatot tetézte Ady ellenállhatatlanul lenyűgöző költészete.”

„Ekkor került, 1910 felé, Párizsba közénk, Csáky József. Jött fiatalon, lelkesen és nagyon tehetségesen: Itókéval, későbbi feleségemmel, aki francia művészkörökben nagyon otthonos volt, hamar megkedveltük.”⁵

(Csáky 1908-ban került ki Párizsba, több kiállításon részt vett, 1910-ben csatlakozott a kubistákhoz, 1911-ben, a IX. Őszi Tárlaton Archipenkoval, Marcel—Duchamps-mal, Duchamps-Villonnal, Lhôte-tal, Metzinger-vel, Picabiával, J. Villonnal együtt állít ki⁶, sőt 1913-ban, e fordítás megjelenése évében Canudóval és Archipenkóval közösen saját folyóiratot indít, a Montjoie-t.⁷)

3. Bölöni ezt írja: „Csáky csak Budapesttől szakadt el, de nem a magyar élettől”, hangsúlyozza haladó eszméit, harcos természetét és a Ellenállásbeli helytállását⁸. Csákynek valóban voltak bizonyos kapcsolatai a magyar progresszív szellemi élettel: Bor Pál tanulmánya szerint 1915-ben a *Huszádik Század* számára írt egy elméleti összefoglalót a kubizmusról, a 20-as években Franciaországban megismerkedik Elek Arturral, 1925-ben a *Világnak* adott interjút, Bor Pál szerint Babitsot vallotta kedvenc költőjének. Mindez arra figyelmeztet, hogy Csáky Párizsból is követte a magyar progresszív szellemi életet, s így Ady 1908 után megjelent versét is ismerhette, esetleg Bölöniék segítségével figyelt fel rá.

Sajnos, Csáky párizsi tevékenységét nem ismerjük részleteiben (önéletrajzában is főként magyarországi élményeiről ír), de könnyen elképzelhető, hogy a képzőművészeti érdeklődésű Lurçat vagy Le Cour megismerkedett vele, vagy Bourdelle-éken keresztül jutottak kapcsolatba egymással, akiket Bölöniék szintén ismertek. Ugyanígy lehetséges az is, hogy Csáky valamelyik orosz barátja, pl. Archipenko, ismerte Tchénoffot, a szerkesztőbizottság tagját.

Bárhogyan is volt, érdeklődésre tarthat számot nálunk is, hogy az „embertelenség” korszaka előtt az akkor és később is embernek maradók, századunk szellemi arculatának olyan jelentős formálói, mint Lunacsarszkij, Ady, Verhaeren, Bourdelle, Ehrenburg, Lurçat, Vildrac és Csáky József egy lelkes, fiatal folyóirat hasábjain együtt olvashatók.⁹

⁴ Csáky önéletrajzát és róla írt tanulmányokat lásd BOR PÁL: Csáky és szobrászata, Bp., 1926. Amicus

⁵ BÖLÖNI GYÖRGY: Képek között. Bp., 1967.; előszór: Élet és Irodalom 1959. szept. 4. — Bölöni több régebbi cikkében is melegen ír Csáky művészetéről, pl. 1925-ben, 1934-ben (lásd i. m. 503, 515.)

⁶ CASSOU: i. m.

⁷ Világ, 1925. aug. 2.

⁸ BÖLÖNI: i. m.

⁹ A kézirat nyomdába kerülése után levelet kaptam a Párizsban élő Csáky Józseftől. A nyolcvanéves szobrász emlékszik rá, hogy a verset ő fordította, s tőle származik az Adyról, illetőleg a Nyugatról szóló rövid ismertetés. Levele megoldja a közreműködő L. Montfeuillehé kilétét is: „Mon collaborateur, Montfeuillehé (de son vrai nom Julien PUYFOUILLOUX) était étudiant à l'époque où nous sommes décidés à faire quelques traductions. Mon ami Julien est mort tout au début de la guerre de 1914. J'ignore donc ce que sont devenues nos traductions. Perdue! (...) Comme Puyfouilloux (Montfeuillehé) était un poète, je lui ai beaucoup parlé de la poésie hongroise. C'est ce qui nous a donné l'idée de faire quelques traductions. Dans quelles conditions le poème d'Ady a paru dans la revue dont vous me parlez, je l'ignore. Je l'ai oubliée car j'ai plus que n'ai fait de traduction”. [Társam, L. Montfeuillehé (igazi nevén Julien Puyfouilloux) diák volt akkor, amikor elhatároztuk, hogy készítsünk néhány fordítást. Julien barátom az 1914-es háború legelején meghalt. Nem tudom, mi lett fordításainkkal. Elveszték! (...) Minthogy Puyfouilloux (Montfeuillehé) költő volt, sokat beszéltem neki a magyar költészetéről. Ez adta az ötletet, hogy készítsünk néhány fordítást. Nem tudom, milyen körülmények között jelent meg Ady verse az ön által említett folyóiratban. Elfelejtettem, mert soha többé nem fordítottam.]